

Мұнай тасымалы – Қазақстанның Midstream секторындағы тәуелсіздігі

Кіріспе

Қазақстанның ірі мұнай өндіруші ретіндегі рөлі тек өндіру қуаттылығына ғана емес, сонымен бірге, ең маңыздысы, шикі мұнайды кен орнынан тұтынушыға дейін тасымалдау қабілетіне байланысты. Midstream-секторы (шикі мұнайды тасымалдауды, сақтауды және көтерме маркетингті қамтитын) өндіру мен ішкі (МӨЗ-де өңдеу) немесе халықаралық (экспорт) нарық арасындағы маңызды байланыстырушы буын болып табылады. Алайда экспорттың әсерлі көлемінің артында күрделі шындық жатыр: Қазақстанның өз мұнайын әртүрлі нарықтарға еркін бағыттау мүмкіндіктері мұраға қалған инфрақұрылымдық тәуелділікке, геосаяси тәуекелдерге және бағыттардың шоғырлануына байланысты шектеулі болып қалуда, бұл елдің энергетикалық тәуелсіздігін тарылтады.

Бұл мақалада Қазақстанның мұнай саласындағы Midstream-секторы мұнай тасымалының қауіпсіздігі мен энергетикалық тәуелсіздік тұрғысынан қарастырылады. Бірінші бөлімде экспорттық инфрақұрылымға, құбырлардың өткізу қабілетіне және мұнай тасымалдау бағыттарына шолу жасалған. Екінші бөлімде қолданыстағы шектеулерді анықтау, төрт бағыт бойынша (әртараптандыру, инфрақұрылымның тұтастығы, геосаяси және физикалық қауіпсіздік, сондай-ақ сұранысты басқару саясаты) тәуекелдерді бағалау, сонымен қатар анықталған тәуекелдерді басқарудың ықтимал нұсқалары үшін біздің [энергетикалық тәуелсіздік талдауымызда](#) әзірленген әдістеме қолданылады. Ұзақ мерзімді энергетикалық стратегияның іске асуына қарай Қазақстан алдында маңызды сауал тұр: ел құбырлардың өткізу қабілетін энергетикалық тәуелсіздікке айналдыру үшін қажетті институционалдық икемділікті, коммерциялық тәуелсіздікті және инфрақұрылымның сенімділігін қалыптастыра ала ма?

2024-2025 жылдардағы Қазақстанның Midstream-секторы

ENERGY Insights & Analytics дайындаған [Kazakhstan Energy Outlook 2025](#) есебінде еліміздің мұнай саласындағы Midstream-секторына кешенді талдау ұсынылған. Қазақстанның шикі мұнай экспортының инфрақұрылымы өндіру орталықтарын

халықаралық нарықтармен байланыстыратын бірнеше ірі құбыр жүйелеріне негізделген, бұл ретте «ҚазТрансОйл» АҚ [ҚТО] елдегі құбырлардың негізгі операторы болып табылады. Каспий құбыр консорциумының [КҚК] құбыр жүйесі (негізінен) мегажобалардың мұнайын Новороссийск маңындағы Ресейдің қаратеңіздік портына жеткізе отырып, басты экспорттық бағыт болып қала береді. КҚК-ның маңызы өте зор: 2025 жылы ол арқылы 64,8 млн тонна мұнай өтті, бұл Қазақстанның жалпы мұнай экспортының 82%-ын құрады (2024 жылы 54,9 млн тонна немесе жалпы экспорттың 80%-ы).

Атырау-Самара құбыры Қазақстанды Ресейдің ішкі құбыр желісімен байланыстырып, жылына шамамен 15-17 млн тонна өткізу қабілеті бар солтүстік экспорттық бағытты қамтамасыз етеді. 2025 жылы бұл бағыт бойынша 9,3 млн тонна тасымалданды, бұл Қазақстан экспортының 11,8%-ын құрады (2024 жылы 8,8 млн тонна немесе жалпы мұнай экспортының 12,8%-ы). Қазақстан 2023 жылғы ақпанда «Достық» құбыры арқылы Германияға экспортты қайта бастап, 2024 жылы 1,5 млн тонна, ал 2025 жылы 2,1 млн тонна жеткізді. Айта кететін жайт, бұл көлем Атырау-Самара бағыты бойынша тасымалдауда ескеріледі және ресейлік «Транснефть» компаниясының құбыр инфрақұрылымын да пайдаланады.

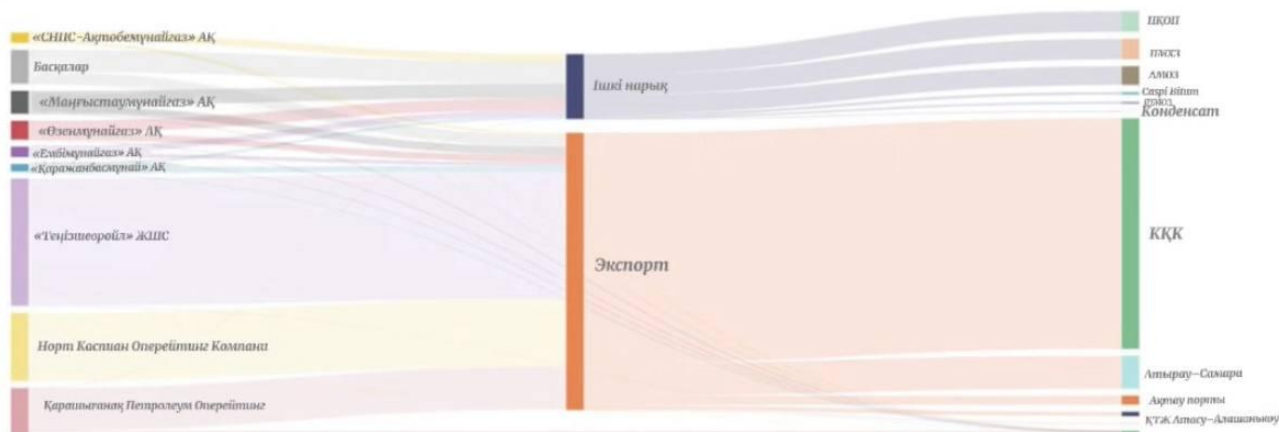
Каспий теңізіндегі Ақтау порты Қазақстанның Әзірбайжан бағытындағы транскаспийлік бағыттар үшін Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД) құбырымен әрі қарай тасымалдау және Ресейдің Махачкала порты үшін негізгі қақпа болып табылады. [Kazakhstan Energy Outlook 2025](#) есебінде егжей-тегжейлі сипатталғандай, Ақтау портының инфрақұрылымдық қуаты айтарлықтай үлкен, бірақ ауыстырып тиеудің нақты көлемі шектеулі болды: 2024 және 2025 жылдары тиісінше 3,6 және 3,5 млн тоннаны құрады. Шектеулерге танкер флотының аздығы және Әзірбайжанның БТД-дағы өзінің Azeri Light мұнай сортының сапасын сақтауға деген ұмтылысы жатады, бұл баламалы бағыттармен салыстырғанда төмен нетбэкке (таза табысқа) әкеледі.

Қазақстан-Қытай құбыры (ҚҚҚ) 2006-2009 жылдар аралығында кезең-кезеңімен пайдалануға берілген, қазіргі уақытта жылына шамамен 20 млн тонна өткізу қабілетімен шикі мұнайды шығысқа қарай Қытайға тасымалдайды, бұл Қазақстанның Ресей Федерациясы аумағынан тыс ең маңызды экспорттық бағыты болып табылады. Қазақстандық мұнайдан бөлек, құбыр Ресей мұнайының Қытайға экспорты үшін транзиттік бағыт ретінде қызмет етеді. Қазақстанның осы бағыт бойынша нақты экспорты төмен деңгейде қалды және 2025 жылы 1,1 млн тоннаны құрады, бұл жалпы экспорттың небәрі 1,4%-ын құрайды (2024 жылы 1,2 млн тонна немесе жалпы мұнай экспортының 1,7%-ы).

Теміржол көлігі әртүрлі бағыттар бойынша салыстырмалы түрде аз көлемдегі экспорт үшін пайдаланылады. Теміржол инфрақұрылымының қуаттылығы жылына шамамен 3 млн тоннаны құрайды, бұл негізінен Өзбекстанға және Ресейдің Қара және Балтық теңіздеріндегі порттарына жеткізілімдерге арналған. 2025 жылы теміржол арқылы 0,1 млн тонна экспортталды.

Экспорттық құбырларға өнім жеткізетін негізгі мұнай өндіруші компаниялар мегажобалар болып табылады: Теңіз кен орнын игеретін және КҚК-ның ең ірі жеткізушісі болып табылатын [«Теңізшевройл»](#); [Қашаған кен орнын игеру жөніндегі консорциум \(North Caspian Operating Company\)](#), [«Карачаганак Петролеум Оперейтинг»](#); сондай-ақ [«ҚазМұнайГаз» ҰК](#) еншілес және тәуелді компаниялары, соның ішінде [«Маңғыстаумұнайгаз»](#) бен [«Өзенмұнайгаз»](#); және [«CNPC-Ақтөбемұнайгаз»](#).

Өндірудің бағыттар бойынша бөлінісі

Дереккөз: ENERGY Insights & Analytics, EXia талдау платформасы

Қазақстанның мұнай экспорты 2025 жылы жыл соңындағы көлік инфрақұрылымындағы қиындықтарға қарамастан, 14,8%-ға артып, 78,8 млн тоннаны құрады (2024 жылы 68,6 млн тонна). Ресей арқылы өтетін бағыттар жалпы экспорттың 94%-ын құрады, бұл әртараптандыру күш-жігеріне қарамастан, елдің ресейлік транзиттік инфрақұрылымға тәуелділігінің сақталып отырғанын көрсетеді. Еуропалық Одақ Қазақстан экспортының негізгі бағыты болып қала береді, оның үлесіне 2025 жылы жалпы экспорттың шамамен 79%-ы тиесілі болды. ЕО-ға экспорт көлемі 60 млн тоннаға дейін өсті, бұл 2024 жылмен салыстырғанда 6%-ға көп. Қазақстандық мұнай экспортының дәстүрлі негізгі бағыты болған еуропалық нарықтар жақын болашақта өз маңыздылығын сақтайды деп күтілуде.

Экспорттық операциялардан бөлек, Midstream-секторы ішкі нарықты шикі мұнаймен қамтамасыз ету үшін де аса маңызды мәнге ие. 2025 жылы құбыр инфрақұрылымы ішкі энергетикалық қауіпсіздікті және өңдеу қуаттылықтарының жүктелуін қамтамасыз ете отырып, Қазақстанның мұнай өңдеу зауыттарына 19,3 млн тонна шикі мұнай тасымалдады. Саланың Downstream-сегментіне, соның ішінде өңдеу мен мұнай өнімдеріне жасалған кешенді талдау біздің [Downstream секторындағы тәуелсіздік](#) туралы мақаламызда ұсынылған болатын.

Соңғы айларда Midstream-секторы құрылымдық осалдықтарды айқындаған [айтарлықтай мәселелерге тап болды](#). [2025 жылдың соңы](#) мен 2026 жылдың басында КҚК құбыры Ресей аумағындағы құбыр бағытына жақын жердегі ұшқышсыз ұшу аппараттарының шабуылдарына байланысты көптеген іркілістерді бастан кешті, бұл қуаттылықты уақытша қысқартуға және мұнай көлемінің бір бөлігін басқа бағытқа бұруға мәжбүр етті. Бұл оқиғалар іркілістердің ең жоғары кезеңдерінде КҚК-ның өткізу қабілетін 15-20%-ға төмендетті. Сонымен қатар, [Қара теңіздегі дауылдар](#) Новороссийскідегі танкерлерге тиеу операцияларын мезгіл-мезгіл бұзып, экспорттық қуаттылықтарды қосымша шектеді. Атырау-Самара бағыты санкциялардың сақталуына қатысты батыстың күшейтілген бақылауына алынып, осы дәліз бойынша мұнай ағындары үшін қосымша белгісіздік тудырды. Сондай-ақ инфрақұрылымдық шектеулер де айқын болды: КҚК-дағы қашықтықтан айлақтық қондырғылардың (ҚАҚ) жеткіліксіз саны операциялық икемділікті шектейді, ҚҚК құбыры өзінің белгіленген қуаттылығына қарамастан айтарлықтай аз пайдаланылып отыр, ал Шымкентке дейінгі құбырдың өткізу қабілетінің жеткіліксіздігі шикі мұнайды ішкі бөлу нұсқаларын шектейді. Осы факторлардың жиынтығы жүйенің икемділігі шектеулі екенін және стратегиялық буферлік механизмдердің жоқтығын көрсетті.

КҚК-ның (КТК) басымдығы сақталып отырғанына қарамастан, Қазақстан, әсіресе 2025–2026 жылдардағы тасымалдау қауіпсіздігіне қатысты оқиғалардан кейін, әртараптандыру шараларын жеделдетті. Ақтау порты арқылы БТД (БТЦ) құбырына бағытталған экспорт [2025 жылы 1,3 млн тоннаға жетті](#) және 2026 жылы 1,6 млн тоннаға дейін өседі деп болжануда. Германиядағы Шведт мұнай өңдеу зауытына (МӨЗ) жеткізілім көлемі 2025 жылдың соңында 2,1 млн тоннаны құрады, ал 2026 жылы бұл көрсеткіш 2,5 млн тоннаға жетеді деп күтілуде.

Midstream-секторындағы тәуелсіздік

2025 жылдың соңында КҚК инфрақұрылымына жасалған соңғы ұшқышсыз ұшу аппараттарының шабуылдары Ресей-Украина әскери қақтығысы басталғаннан бергі жиілеп кеткен іркілістермен ұштасып, Қазақстанның мұнай тасымалдау саласындағы тәуелсіздігін әртараптандыру, инфрақұрылымның тұрақтылығы, геосаяси қауіпсіздік және сұраныс саласындағы саясат тұрғысынан кешенді түрде қайта бағалаудың өзекті қажеттілігін айқындап берді. Бұл талдау елдің мұнай тасымалдау инфрақұрылымындағы соңғы оқиғаларды ескере отырып, энергетикалық тәуелсіздікті бағалау әдістемесінде белгіленген талдау тәсіліне сүйене отырып, Қазақстанның [мұнай тасымалдау саласындағы тәуелсіздігін зерттеу](#) үшін төрт фактордан тұратын әдістемелік негізді қолданады.

Әртараптандыру

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасына](#) сәйкес, әртараптандыру «істен шығудың бірегей нүктелеріне» тәуелділікті азайту мақсатында жеткізу көздерін, өңдеу қуаттылықтарын және өткізу арналарын стратегиялық бөлуді білдіреді. Midstream-секторында әртараптандыру баламалы құбыр бағыттарын, (теңіз) порттарының жабдықталуын, тасымалдаудың мультимодальдылық мүмкіндігін және әртүрлі аймақтық нарықтарға шығуды қамтиды. Шынайы әртараптандыру жүйеге бүкіл желі бойынша каскадты іркілістерсіз кез келген жеке жеткізу тізбегіндегі шоктарды қабылдауға мүмкіндік беретін артық қуаттылық пен нұсқалықты қалыптастырады.

Шектеулер. Қолданыстағы баламалы бағыттар КҚК-ны (айтарлықтай) әртараптандыру үшін қажетті көлемдерден әлдеқайда төмен деңгейде жүктелген. Қытайға баратын КҚК [Атасу-Алашанькоу](#) құбырының белгіленген қуаттылығы жылына 20 млн тоннаны құрайды, бірақ Кеңқияқ-Құмкөл учаскесіндегі «тар өткел» ағындарды небәрі 10 млн тоннаға дейін шектейді. «Роснефть» компаниясымен 2017 жылы жасалған және 2023 жылы ұзартылған келісім Ресейдің [Қытайға жылына 10 млн тонна](#) жеткізуі үшін құбырға қолжетімділігін қамтамасыз етті, бұл Қазақстанның экспорттық әлеуетін қосымша шектеп отыр. Каспийдегі [Ақтау порты да шектеулерге тап болуда](#): Ақтау портының тиеу қуаттылығы жылына 7,5 млн тоннамен шектелген және ірі кемелерді қабылдау үшін кеңейтуді талап етеді. Қазақстанның теңізге шыға алмайтын географиялық жағдайы көршілес елдер арқылы транзитті талап етеді, бұл толықтай жою мүмкін емес еріксіз тәуелділіктерді тудырады. Танкерлерді, порттық өңдеуді және бірнеше транзиттік елдерді қамтитын көп кезеңді логистика баламалы дәліздерді [КҚК-мен салыстырғанда өзіндік құны бойынша бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді](#), бұл рентабельділікке және нарықтық бәсекеге қабілеттілікке әсер етуі мүмкін.

Тәуекелдер. Әртараптандырудың жеткіліксіздігі нақты іркілістер түрінде көрініс тапты. 2025 жылдың соңында «Кропоткинская» мұнай айдау станциясына жасалған ұшқышсыз ұшу аппараттарының шабуылдарынан кейін [КҚК операторы алты-сегіз апта ішінде өткізу қабілетінің 30-40%-ға төмендейтінін болжады. 2025 жылғы 29 қарашадағы ұшқышсыз ұшу аппаратының](#) шабуылы Новороссийскідегі терминалдағы ҚАҚ-ты (ВПУ) елеулі зақымдап, барлық тиеу операцияларын тоқтатты және [апталық қуаттылықты шамамен 900 мың тоннаға азайтты](#). ҚТО [2025 жылы КҚК арқылы мұнай ауыстырып тиеуді 15%-ға қысқартып](#), көлемді 3,5 млн тоннаға дейін төмендетті. [Ресейдің 2025 жылғы шілдеде](#) Федералдық қауіпсіздік қызметінің (ФҚК) рұқсатынсыз қаратеңіздік порттарда шетелдік мұнай танкерлерін тиеуге енгізген уақытша тыйымы Қазақстанның экспорттық мүмкіндіктеріне тікелей әсер етеді, бұл ең нашар сценарий жағдайында әлемді мұнай жеткізілімінің 2%-ына дейін айыруы мүмкін.

Ықтимал шешімдер. Қуаттылықтардың шамадан тыс шоғырлануын жою үшін Қазақстан кешенді стратегияны іске асыруы тиіс. Біріншіден, ішкі өңдеу қуаттылықтарын кеңейту қажет, бұл [Шымкент МӨЗ-ін жылына 6 млн-нан 12 млн тоннаға дейін ұлғайтуды](#) және жаңа МӨЗ-дер ([Маңғыстау](#) немесе [Ұлытау](#) облыстарында) салуды көздейді. Екіншіден, Кеңқияқ-Құмкөл құбырының өткізу қабілетін кеңейту және «Роснефть» компаниясымен транзиттік келісімдерді реттеу арқылы ҚҚК-ны (ККТ) пайдалануды барынша арттыру керек. Қазақстан орта мерзімді перспективада Қытайға шамамен 9 млн тонна жеткізуді нақты жүзеге асыра алады (тиімді нетбэк болған жағдайда). Үшіншіден, ҚҚК-мен (КТК) салыстырғанда нетбэк тартымдылығын арттыру есебінен Транскаспий дәлізінің экономикалық тиімділігін көтеру қажет. 2025 жылы Қазақстан Ақтау порты арқылы небәрі 3,5 млн тонна тасымалдады, ал порттың жылдық қуаттылығы шамамен 7,5 млн тоннаны құрайды және оны қосымша кеңейтуге болады.

Инфрақұрылым тұтастығы және қуаттылықтарды басқару

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы](#) аясындағы инфрақұрылым тұтастығы маңызды активтер мен тораптардың физикалық сенімділігін, техникалық тұрақтылығын және операциялық үздіксіздігін қамтиды. Midstream-секторы үшін бұл құбырлардың құрылыс сапасы мен техникалық қызмет көрсетуін, жүйенің артық/резервтік қуаттылықтарын, резервтік нысандар мен жабдықтарды, мониторинг және ерте ескерту жүйелерін, сондай-ақ жедел жөндеу және қалпына келтіру мүмкіндіктерін білдіреді. Инфрақұрылым тұтастығы қуаттылықтардың тек «қағаз жүзінде» ғана бар екенін немесе қажет болған жағдайда, әсіресе негізгі нұсқалар қолжетімді болмайтын стрестік сценарийлерде оларды сенімді түрде іске қосуға болатынын анықтайды.

Шектеулер. ҚҚК (ККТ) құбырының Кеңқияқ-Құмкөл учаскесі жылына 10 млн тонналық толық белгіленген қуаттылығында жұмыс істеп тұр, бұл Батыс Қазақстаннан мұнай тасымалдаудың қосымша көлемдерін шектейді. Мұнай сақтау қуаттылықтары жүйелік деңгейдегі маңызды шектеу болып табылады: қолданыстағы резервуарлық парктер құбырлардағы іркілістерге қарсы маңызды буферлер жасауға немесе экспортты икемді жоспарлауды қамтамасыз етуге жеткіліксіз. Бұл кез келген іркілістерге төзімділік танытпай, үздіксіз операциялар жүргізуге мәжбүр етеді. 2025 жылы 64,8 млн тоннаны немесе экспорттық көлемнің 82%-ын тасымалдаған ҚҚК-да (КТК) экспорттық қуаттылықтардың шамадан тыс шоғырлануы тек бағыттың тиімділігін ғана емес, сонымен қатар қолжетімді баламалардың іргелі шектеулілігін көрсетеді. Өйткені, қазіргі уақытта басқа бағыттардың ешқандай үйлесімі ҚҚК көлемінің тіпті жартысын қабылдауға қауқарлы емес.

Тәуекелдер. Қазақстан экспорттың тікелей үздіксіздігіне де, жүйенің ұзақ мерзімді сенімділігіне де қауіп төндіретін өткір операциялық тәуекелдерге тап болып отыр. Жоғарыда талқыланған КҚК (КТК) инфрақұрылымына жасалған шабуылдар бұл осалдықты анық көрсетті. КҚК-ның үстемдігіне тән «істен шығудың бірегей нүктесі» тәуекелі кез келген іркіліс барабар резервтік қуаттылықтар болмаған жағдайда Қазақстан мұнай экспортының негізгі бөлігін дереу тежейтінін білдіреді. Новороссийскідегі ҚАҚ-тың (ВПУ) істен шығуы мен оған жасалған шабуылдар көлік инфрақұрылымының істен шығу қаупін және тиеу нүктелеріндегі шоғырлану тәуекелін айқындады. Каскадты істен шығу тәуекелі бүкіл жүйеге тән: кез келген маңызды тораптағы іркіліс бүкіл желі бойынша тізбекті бұзылуларға әкелуі мүмкін. Жеткілікті резервтік қуаттылықтардың жоқтығы инфрақұрылымның тұрақты осалдығын тудырады, бұл энергетикалық тәуелсіздік пен экономикалық қауіпсіздікке іргелі түрде нұқсан келтіреді.

Ықтимал шешімдер. Қазақстан құбырларды пайдалану көрсеткіші белгіленген қуаттылықтың 80%-ынан аспауын қадағалай отырып, операциялық «беріктік қорын» жасауы қажет. Ел билігі маңызды «тар өткелдерді» жоюға, әсіресе қазіргі уақытта белгіленген қуаттылығынан тыс жұмыс істеп тұрған және екі есе кеңейтуді талап ететін ҚҚК (КТК) құбырының Кеңқияқ-Құмкөл учаскесіне басымдық бергені жөн. Бұған қоса, Қазақстанға [АҚШ-тың Стратегиялық мұнай резерві](#) үлгісімен тас тұз қабаттарында жер асты стратегиялық мұнай қоймаларын салу қажет. Мұндай қоймалар сақтаудың ең төменгі өзіндік құнын, экологиялық қауіпсіздікті және мұнайдың сапасын жоғалтпай ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Геосаяси және физикалық қауіпсіздік

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы](#) аясындағы геосаяси және физикалық қауіпсіздік энергетикалық жүйелердің сыртқы саяси қысымға, аумақтық дауларға, саботаждарға, апаттар мен табиғи апаттарға осалдығын қарастырады. Midstream-секторы үшін бұл фактор құбырлардың географиялық бағыты, транзиттік мемлекеттермен саяси қарым-қатынастар және әскери шабуылдарға осалдық деңгейі энергетикалық тәуелсіздікті қалай қалыптастыратынын зерттейді. Шынайы қауіпсіздік тек активтерді физикалық қорғауды ғана емес, сонымен қатар өзгермелі геосаяси ландшафт жағдайында да операциялық автономияны сақтайтын дипломатиялық және коммерциялық уағдаластықтарды талап етеді.

Шектеулер. Ең өзгермейтін шектеу — Қазақстанның континент ішінде орналасуы. Бұл көрші елдер арқылы өтетін транзитке абсолютті тәуелділікті тудырады және бүкіл экспорттық тізбекке тәуелсіздікті бақылау жасау мүмкіндігін жоққа шығарады. Мұнай өндірудің Батыс Қазақстанда, әсіресе Теңіз, Қашаған және Қарашығанақ кен орындарында шоғырлануы географиялық шектеулерді қалыптастырады, бұл жағдайда ең қысқа бағыттар еріксіз түрде Ресей аумағы арқылы өтеді. КҚК (КТК) құбырының

бағыты — бұл Қазақстан, Ресей және бірнеше батыстық мұнай компанияларының (Chevron, ExxonMobil және Shell) қатысуымен көптеген жылдар бұрын жасалған халықаралық келісімдерде бекітілген құрылымдық шектеу. Мұнда Қазақстан операциялық қызметті біржақты тәртіппен өзгерте алмайды. Қазақстанның географиялық орны мен ірі державалардың мүдделер спектрінің кеңдігі қарым-қатынастарды мұқият теңгерімдеуді талап ететін геосаяси шектеулерді туғызады.

Тәуекелдер. Құбырлар бейбіт уақытта қалыптасқан экономикалық маңыздылығы мен осалдығына байланысты басты нысанаға айналды. [КҚК \(КТК\) нысандарына жасалған ұшқышсыз ұшу аппараттарының шабуылдары](#) көрсеткендей, соңғы геосаяси шиеленістер Қазақстан қатысушысы болып табылмайтын қақтығыстарда энергетикалық инфрақұрылымның «қосалқы зардап шегушіге» қалай айналатынын айқын дәлелдеді. Бұл жағдай тек бізге ғана тән емес: құбыр инфрақұрылымы бүкіл әлемде осал, бұған [Иранның газ құбыры желісіндегі саботаждар](#) мен [Нигериядағы мұнай құбырларына жасалатын тұрақты шабуылдар](#) дәлел. Реттеуді қару ретінде пайдалану тәуекелі 2025 жылғы шілдеде Ресей Федералдық қауіпсіздік қызметінің (ФҚК) рұқсатынсыз қаратеңіздік порттарда шетелдік мұнай танкерлерін тиеуге уақытша тыйым салған кезде күшейе түсті, бұл Қазақстан экспорты үшін айтарлықтай белгісіздік тудырды. Баламалы бағыттардың осалдығы тек Ресей аумағымен шектелмейді: Транскаспий бағыты Каспий теңізіндегі оқиғаларды, саяси тұрақсыздықты және Оңтүстік Кавказдағы қақтығыстардың құбырлар жұмысын бұзу қаупін қоса алғанда, қауіпсіздік мәселелеріне тап болып отыр.

Ықтимал шешімдер. Қазақстан көлік инфрақұрылымының физикалық және киберқауіпсіздігіне басымдық беруі тиіс. Бұған инфрақұрылым қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша тұрақты жаттығулар өткізу, төтенше жағдайларға әрекет ету жоспарларын әзірлеу және қауіпсіздік қызметтерімен үйлесімді жұмыс істеу кіреді. Ең жоғары саяси деңгейде Қазақстан шетелдік көлік активтеріне төнген кез келген қауіптің дипломатиялық салдары болатынын ресми түрде мәлімдеуі қажет. Сондай-ақ, елде жеткізілімдер іркілген жағдайда МӨЗ-дерді үздіксіз жұмыспен қамтамасыз ете алатын, 90 күндік қорға тең стратегиялық мұнай резервтерін жасақтау маңызды.

Сұранысты басқару саясаты

[Энергетикалық тәуелсіздік тұжырымдамасы](#) аясындағы сұранысты басқару саясаты (соның ішінде экспортты стратегиялық реттеу) тұтыну үлгілерін қалыптастыратын, ұсыныс шектелген кезеңде сұранысты реттейтін және нарықтық мінез-құлықты энергетикалық қауіпсіздік мақсаттарымен үйлестіретін реттеушілік, фискалдық және институционалдық механизмдерді қамтиды. Бұл экспорттық кірістерді оңтайландыра отырып, ішкі энергетикалық қауіпсіздікті тиісті деңгейде қамтамасыз етуге, шикі мұнай экспортына тәуелділікті азайту үшін қосылған құны жоғары өңдеу саласын дамытуға және нарықтық жағдайларға байланысты экспортты басқа бағыттарға икемді түрде

бұруға бағытталған саясатқа қатысты. Сұранысты басқарудың тиімді саясаты жүйеде икемділік қалыптастырып, билік органдарына шоктар кезінде тұтынуды қатаң нормалауға немесе нарықтық іркілістерге (тапшылыққа) жол бермей басқаруға мүмкіндік береді.

Шектеулер. Жылына 20 млн тоннаға жуықтап қалған қазіргі мұнай өңдеу қуаттылықтары шикі мұнай экспортына тәуелділікті айтарлықтай төмендету үшін жеткіліксіз. Үкімет 2040 жылға қарай өңдеу көлемін 39 млн тоннаға дейін ұлғайтуды көздейтін [Мұнай өңдеу өнеркәсібін дамытудың ұзақ мерзімді тұжырымдамасын](#) қабылдағанымен, бұл айтарлықтай инвестицияларды талап ететін алыс болашақтың мақсаты болып қала береді. Нақты экспорттық бағыттар бойынша ұзақ мерзімді міндеттемелер мен мегажобаларға қатысушы инвесторлардың мүдделері Қазақстанның нарықтық жағдайлардың немесе геосаяси оқиғалардың өзгеруіне жедел әрекет ету қабілетін шектейді. Елдің КҚК-ға (КТК) күшті тәуелділігі тек инфрақұрылымдық шектеулерді ғана емес, сонымен қатар оңай өзгертуге болмайтын келісімшарттық міндеттемелерді де көрсетеді. Қазақстан мұнайды бірнеше елге, соның ішінде Италия, Нидерланды, Франция, Румыния, Грекия және Қытайға экспорттағанымен, физикалық экспорттық бағыттардың шоғырлануы аймақтық нарықтардағы баға айырмашылықтарын (дифференциалдарды) пайдалану немесе мұнай көлемдерін стратегиялық тұрғыдан басқа жаққа бағыттау мүмкіндігін шектейді.

Тәуекелдер. 2025 жылы КҚК (КТК) жұмысында іркілістер орын алған кезде, [ҚТО желтоқсан айында баламалы бағыттарға небәрі 360 мың тонна мұнайды ғана бағыттай алды](#), бұл КҚК арқылы тасымалданатын әдеттегі көлемнің өте аз бөлігін құрайды. Мұндай шектеулі икемділік өндірістің қысқаруына және табыстың жоғалуына әкелді, бұл экспорттық бағыттардағы және/немесе мұнай сақтау жүйесіндегі нұсқалықтың (вариативтіліктің) жеткіліксіздігінің салдарын көрсетті. Мұнай өңдеу қуаттылықтарының шектеулі болуы елді құнды мұнай өнімдерінің орнына негізінен шикі мұнайды экспорттауға мәжбүр етеді, бұл Қазақстанның іркілістер алдындағы осалдығын арттырып, қосылған құн жасау мүмкіндігін шектейді.

Ықтимал шешімдер. Қазақстан мұнай ағындарын икемді түрде қайта бағыттауды қамтамасыз ету үшін ішкі нарықты экспорттық нарықтармен экономикалық тұрғыдан тең дәрежеде тартымды ететін бағалық және фискалды тетіктерді енгізуі тиіс. Бұған шикі мұнайды ішкі нарыққа жеткізу үшін экспорттық-паритеттік баға белгілеуді орнату, шикі мұнай экспортымен салыстырғанда ішкі өңдеуді ынталандыратын сараланған салық салу және қосылған құны жоғары өңдеуді қолдайтын реттеушілік базаны құру кіреді. Сондай-ақ, Қазақстанға жедел нарықтық ақпарат негізінде бағыттарды таңдау шешімдерін оңтайландыру үшін экспортты стратегиялық үйлестіру тетіктерін жасау қажет. Мұнайдың ішкі тұтынылуын арттыруға шикі мұнайды жоғары қосылған құны бар өнімдерге айналдыратын және сонымен бірге жаңа ішкі сұранысты қалыптастыратын мұнай-химия өнеркәсібін жедел дамыту ықпал етуі тиіс. Қазақстан [2024–2030 жылдарға арналған, құны 15 млрд долларды құрайтын мұнай-химияны дамытудың](#) өршіл

бағдарламасын іске қосты. Ол 3 500 тұрақты және 16 000 уақытша жұмыс орнын ашады деп күтілетін алты ірі жобаны қамтиды. Қазақстанның мұнай-газ-химия секторы [2025 жылы 12%-ға өсіп](#), мұнай-химияны шикізаттық емес экспорттың және мұнайды ішкі тұтынудың негізгі драйвері ретінде айқындады.

Қорытынды

Ел экспортының 80%-дан астамын Ресей аумағы арқылы қамтамасыз ететін КҚК (КТК) құбырына деген шамадан тыс тәуелділік талданған төрт бағыт бойынша да тәуелсіздіктің іргелі тапшылығын тудырды. Ұшқышсыз ұшу аппараттарының шабуылдарынан болған соңғы іркілістер теориялық осалдықтарды нақты экономикалық шығындар мен стратегиялық шектеулерге айналдырды. Бұл ішкі инфрақұрылымдағы маңызды олқылықтарды айқындап берді: ішкі нарыққа бағытталған көлемдерді қабылдау қуатының аздығы, мұнай сақтау қоймаларының жеткіліксіздігі және Транскаспий бағытының өткізу қабілетінің шектеулілігі. Мұнай тасымалдау саласындағы тәуелсіздікке жету жолы бір мезгілде бірнеше тәуекелді басқаруға мүмкіндік беретін және стратегиялық инвестициялардан қосымша тиімділік тудыратын бірнеше негізгі шешімдерді іске асыруды талап етеді. Бұл шаралардың кейбірі қазірдің өзінде жүзеге асырылуда, ал қалғандары жоспарлау сатысында қалып отыр.

Кеңқияқ-Құмкөл құбыр учаскесін кеңейту әрі әртараптандыру, әрі инфрақұрылым тұтастығы мәселелерін шешеді. Бұл КҚК-ға (КТК) тәуелділікті азайта отырып, Қазақстан-Қытай дәлізінің 20 млн тонналық толық қуатын ашуға мүмкіндік береді. Тас тұз қабаттарында жер асты стратегиялық мұнай қоймаларын дамыту инфрақұрылымның тұрақтылығын арттырып, сұранысты басқару үшін операциялық икемділікті қамтамасыз етеді және геосаяси іркілістерге қарсы қорғаныс буферін жасайды. Ішкі өңдеу және мұнай-химия қуаттылықтарын кеңейтуді жеделдету экспорттық бағыттардың осалдығын төмендетеді, өндірілетін көмірсутек ресурстарының қосылған құнын арттырады және ішкі нарықты қамтамасыз ету үздіксіздігін нығайтады. Құбырларды пайдалану деңгейін қуаттылықтың 80% деңгейінде сақтау арқылы операциялық «беріктік қорын» қалыптастыру іркілістерге жедел әрекет етуге, техникалық қызмет көрсету талаптарын ескеруге және нарық жағдайына немесе қауіпсіздік қатерлеріне байланысты ағындарды қайта бағыттауға қажетті икемділікті тудырады. Транскаспий инфрақұрылымын кеңейту әртараптандыру мәселелерін шешіп, геосаяси тәуекелдердің әсерін азайтады және экспортты таңдау еркіндігі үшін қажетті нақты қуаттылықтарды қалыптастырады. Бұл шешімдердің барлығына ортақ сипат бар: олар Қазақстанның мұнай саласындағы көлік секторын «істен шығудың бірегей нүктелері» бар икемсіз жүйеден, шоктарды бәсеңдетуге, өзгермелі жағдайларға бейімделуге және елдің ұзақ мерзімді стратегиялық мүдделеріне қызмет етуге қабілетті тұрақты инфрақұрылымға айналдырады.

Негізгі идея— «беріктік қоры» принципін ұстану, яғни идеалды жағдайларда максималды өткізу қабілетіне ұмтылудың орнына, іркілістер кезінде буфер қызметін атқаратын қосалқы нысандарды, стратегиялық қорларды және резервтік

қуаттылықтарды құру. Энергетикалық тәуелсіздік туралы бұған дейінгі мақалаларда атап өтілгендей, тәуелсіздікке ұмтылу оқшаулануды (изоляциялизм) немесе толықтай өзін-өзі қамтамасыз етуді білдірмейді. Қазақстанның географиялық орны мен ірі державалардың жанында орналасуы өзара тәуелділікті тек қана сөзсіз етіп қоймай, құрылымы дұрыс болған жағдайда оны әлеуетті түрде тиімді етеді. Мақсат — барлық тәуелділіктерді жою емес, асимметриялық осалдықтарды теңгерімді өзара тәуелділікке айналдыру. Бұл ретте Қазақстанның шынайы балама бағыттары болуы, стратегиялық резервтерін сақтауы және энергетикалық қатынастарға шарасыздықтан емес, күш позициясынан қатысуы тиіс. Техникалық және экономикалық шаралар түсінікті; ендігі міндет — осы шешімдерді шұғыл іске асыру үшін саяси ерік-жігерді, қаржылық ресурстарды және институционалдық үйлесімділікті жұмылдыру.

«ЭНЕРГИЯ» аналитикалық орталығы

ЖШС «Аналитикалық орталық «ЭНЕРГИЯ» (ENERGY Insight & Analytics) — [KAZENERGY қауымдастығы](#) мен [AppStream](#) ІТ-компаниясының бірлескен кәсіпорны. Компания Қазақстанның мұнай, газ және электроэнергетика салалары үшін деректердің, талдамалық ақпараттың және ұсынымдардың басым көзі болуды мақсат етеді, бұл шешім қабылдайтын тұлғаларға негізгі салалық көрсеткіштерді жетекші нарық қатысушылары туралы толық ақпаратпен бірге талдауға және болжауға мүмкіндік береді. ENERGY Insight & Analytics қызметі аналитиканың толық циклін қамтиды, оған сипаттамалық, диагностикалық, болжамдық және нұсқамалық талдау кезеңдері кіреді.

ENERGY Insight & Analytics үшін негізгі құрал және негізгі өнім — өздері әзірлеген [EXia аналитикалық платформасы](#). Бұл платформа деректерді нақты қолдану жағдайларына сәйкес анықтау, локализациялау, форматтау және барынша тиімді түрде ұсыну үшін арналған бағдарламалық қамтылым болып табылады.

Дисклеймер / Жауапкершілікті шектеу

Бұл құжат тек танысу мақсатында пайдалануға арналған. Онда ұсынылған ақпарат қандай да бір бағалы қағаздарды сатып алу, өтеу мерзіміне дейін ұстау немесе сату жөнінде ұсыныс болып табылмайды, сондай-ақ қандай да бір инвестициялық шешім қабылдау үшін нұсқаулық немесе қандай да бір әрекетке шақыру емес.

Кез келген мәлімдеме, бағалау немесе болжам осы құжатта келтірілген болжалды болашақ нәтижелерге қатысты дәл болмай шығуы мүмкін, сондықтан оларды болашақ нәтижелерге қатысты міндеттеме немесе кепілдік ретінде қарастыруға болмайды. «ЭНЕРГИЯ» Аналитикалық орталығы» ЖШС (бұдан әрі – ENERGY Insights & Analytics) осы құжатты немесе оның кез келген бөлігін пайдаланудың немесе дұрыс пайдаланбаудың салдарынан алушыға немесе кез келген басқа тұлғаға келтірілген кез келген сипаттағы зиян немесе шығындар үшін қандай да бір міндеттемелерді немесе жауапкершілікті өзіне алмайды; сондай-ақ құжатты немесе оның бөлігін жаңарту, нақтылау немесе қандай да бір тұлғаға құжатта немесе оның бөлігінде анықталуы мүмкін неточностер туралы хабарлау жөнінде қазіргі немесе болашақта қандай да бір міндеттемелерді өзіне алмайды.

ENERGY Insights & Analytics материалдары пайдаланушының, оның менеджментінің, қызметкерлерінің, кеңесшілерінің және (немесе) клиенттерінің инвестициялық және өзге де бизнес-шешімдер қабылдау кезіндегі білімін, пікірін және тәжірибесін алмастыра алмайды. ENERGY Insights & Analytics ақпаратты компания сенімді деп есептейтін көздерден алады, алайда ENERGY Insights & Analytics ақпараттың шынайылығы үшін жауап бермейді, яғни ұсынылған деректерге сыртқы аудит немесе өзге арнайы тексеру жүргізбейді және олардың дәлдігі мен толықтығы үшін жауапкершілік көтермейді.

Байланыстар

www.exia.kz

info@exia.kz

<https://www.linkedin.com/company/energy-insight/>

Қазақстан, Астана қаласы, Д. Қонаев көшесі, 10